

מאפייני עסקים בישובים חרדים

אסף מלחי, מרכז תחום חרדים במינהל מחקר וכלכלה

1. מטרת המחקר:

- זיהוי מאפייני עסקים בישובים חרדים
- הקמת מאגר נתונים ראשוני על עסקים בבעלות חרדית בישובים חרדים
- הרחבה אפשרית של מאגר נתונים על עסקים בבעלות חרדית לישובים מעורבים¹

רקע כללי : עסקים ויזמות עסקית בציבור החרדי

סקירת הספרות הנוכחית כוללת שני חלקים. החלק הראשון כולל רקע תיאורטי קצר וכללי העוסק ביזמות בקרב אוכלוסיות מיוחדות. החלק השני יתייחס לידע הקיים באשר ליזמות עסקית במגזר החרדי. יזמות עסקית הנה מסלול ייחודי ומרכזי לשילובם וקידומם של נשים וגברים חרדים בשוק העבודה. עסקים קטנים ובינוניים מהווים נדבך חשוב להעלאת הרווחה האישית של הפרט, קהילתו ותרומתו למשק ולחברה הכללית. למרות הידע המחקרי והמדעי הנרחב אודות תרומתה של יזמות עסקית ועסקים זעירים לאוכלוסיות מיוחדות, מעט מאוד ידוע לנו על היקפי היזמות במגזר החרדי ובפרט על המאפיינים והחסמים העומדים בפני יזמים ובעלי עסקים קיימים ממגזר זה. עם זאת, מחקרים מלמדים כי יזמות איננה רק כלי להגשמת מטרות כלכליות-תעסוקתיות אלא יש לה ערך העומד בפני עצמו במידה והיא נתפסת על-ידי הפרט ועמיתיו כפעולה מוערכת המעצימה יכולות וכישורים אישיים המשפרים את רווחתו (Yujuico, Gries & Naude, 2010). יזמות בקרב קבוצות שוליים או קבוצות מהגרים, דוגמת הקהילה החרדית, חשובה מאוד לניידות חברתית וכלכלית בשל חסמי שפה, הבדלי מנטליות, דעות קדומות ורשתות חברתיות 'סגורות' ומתבדלות של קבוצות אלו (Aldrich & Waldinger, 1990 ; Light, Bauch et all, 1996 ; Ostgaard & Birely, 1993). ההסברים הנפוצים לסיבות התפתחותה של יזמות עסקית בקרב אוכלוסיות מיעוט קשורים לארבע גישות שונות : גישת התרבות המייחסת ערכים, נורמות, מיומנויות

¹ שלב זה יהיה ניתן לביצוע בהתאם ליכולת לאתר ולזהות עסקים לפי כתובת מדויקת. בהתאם לכך, ניתן יהיה להצליב כתובות עסקים לפי אזורים המוגדרים ע"י הלמ"ס כאזורים חרדים בישובים מעורבים.

ומוטיבציות ייחודיות תרבותית לקבוצות מיעוט שונות השואפות להישגים והצלחות. גישת נייודות חסומה הנובעת מדעות קדומות, שכר נמוך, אפליה והיעדר נגישות לשוק העבודה הדוחפים את הפרטים מקהילות המיעוט למסלולי יזמות עסקית מתוך הכרח (Hughes, 2003). גישה נוספת מתייחסת למבנה הזדמנויות ייחודי של יזם בקהילה מובחנת ונבדלת, כלומר יזמים המזהים הזדמנויות וצרכים ייחודיים בקהילתם ופותחים עסקי נישא קהילתיים. בנוסף לכך לפרט מקבוצת מיעוט יש משאבים קהילתיים חיוניים לפתיחת עסק הנובעים מההון החברתי 'המלכד' של קהילות סגורות המעניק מידת אמון גבוהה יחסית בחברי הקהילה, נגישות למידע עסקי פנימי וכח-אדם זמין ואמין. משאבים והזדמנויות אלו מושכים את הפרט לעסוק ביזמות עסקית המתועלת לארבעה דגמים של יזמות עסקית קהילתית : עסקי נישא לקהילה בלבד (למשל, פאות לנשים חרדיות ושטריימלים לגברים), עסקי נישא לקהל רחב (למשל עסקים ושירותי דת לאוכלוסיה רחבה) עסקים המנוהלים על-ידי קבוצה מסוימת (יהלומנות חרדית, קמעונאות הודית ופקיסטנית באנגליה ועוד). במקרים מסוג זה, ליזמים בענפים מסוימים קל יחסית להיכנס לעסקים בתחומים ספציפיים בהם מתמחים בני הקהילה כיוון שהידע, הניסיון והרשתות החברתיות כבר קיימות ויכולות לסייע לו. בנוסף למאפיינים אלו, נמצא כי ישנו קשר חיובי בין רמת דתיות למידת היזמות וסיכויי הצלחתה, בשל היכולת לצבור הון חברתי ורשתות חברתיות במסגרת קשרים דתיים ואירועים חברתיים (Honig, 1998). היבט זה בלט באופן מיוחד בקרב קהילות נוצריות מתבדלות כגון קהילות האימיש בארה"ב (Smith, Findeis et al., 1997).

מאפיינים אלו, קרי קיומן של רשתות חברתיות חזקות והון 'מלכד' משמעותי, קיימים גם בקרב קהילות חרדיות בישראל (גולדשטיין, 2008; מלחי, 2014). עם זאת ועל-אף האמור לעיל, אין ספרות מחקרית מספקת אודות המאפיינים והצרכים, כמו גם המניעים והגישות ליזמות עסקית במגזר החרדי, המהווה תרבות 'מובלעת' הנבדלת באופן ברור ומכוון מקבוצת הרוב (סיוון, 1991). אחד ממקורות המידע הזמינים בנושא הנו מחקר הערכה ייעודי שנערך בשנת 2011 על-ידי מינהל המחקר במשרד הכלכלה שנועד לבחון את מאפייניהם וביצועיהם של בעלי עסקים ויזמים חרדים אשר השתתפו בתוכנית 'ברכה בעסקים' (מלאך, 2011)². באשר לשאלת המניעים לפתיחת עסקים במגזר החרדי, ממחקר זה אנו למדים כי לרבים מהיזמים יש (לטענתם) נטייה והתאמה אישית לעסקים וכן רצון להגדיל את הכנסתם באמצעות פתיחת עסק. עוד נמצא כי כמחצית מהמשתתפים בתוכנית הגדילו את הכנסתם באמצעות פתיחת עסקים והרחבת עסקים קיימים, אשר מרביתם פנו לקהל צרכנים חרדי. עם זאת, אחד החסמים המרכזיים אשר עליהם דיווחו המשתתפים היה קשור לקושי בגיוס הון ומימון לעסק. מרבית המשתתפים בתוכנית היו מקהילות חסידיות וספרדיות ובעלי נטייה לשימוש בטכנולוגיה ואמצעי תקשורת מתקדמים (אינטרנט, רשתות חברתיות וכד'). עם זאת ועל-אף ממצאי מחקר זה, אשר התמקד בתוכנית ייעודית ומוגבלת בהיקפה למגזר החרדי, קיים כיום צורך נוסף לבחון באופן שיטתי אפשרויות לפתח כלי מדיניות וכלי סיוע ייעודיים ליזמים ובעלי עסקים חרדים. לצורך זה נדרש לייצר תשתיות נתונים וידע נוסף אודות אוכלוסיית בעלי העסקים ויזמים חרדים. לפיכך הוגדרו מטרותיו של המחקר כדלקמן :

² תוכנית פעלה בשנים 2006-2009 והיא נועדה להקנות כלים מקצועיים כגון ייעוץ עסקי, בניית תוכנית עסקית, קורסים בתחומי יזמות והלוואה כספית, ליזמים ובעלי עסקים חרדים. התוכנית היתה מיזם משותף של מטי"י (מרכזי טיפוח יזמות) וארגון הגוינוט-תבת (תנופה בתעסוקה). המחקר הבתסס על סקר כמותי שכלל 1,030 משיבים.

מטרות

מטרתו העקרית של המחקר הנוכחי היא לסייע להנהלת משרד הכלכלה בעיצוב ובגיבוש כלי מדיניות לקידום ועידוד עסקים ויזמות עסקית במגזר החרדי באמצעות גיבוש מסד נתונים שטתי בתחום.

בהתייחס לספרות הקיימת בתחום ובהתייחס למטרותיו של המחקר הנוכחי, נוסחו שאלות המחקר כדלקמן :

שאלות מחקר

- מהו היקף העסקים העצמאיים במגזר החרדי ומהם מאפייניהם של עסקים אלו (מבנה ענפי, גודל העסק, קהל לקוחות ועוד) ?
- מהו היקף העסקים בבעלות חרדית בריכוזי אוכלוסייה חרדית בערים מעורבות ?

מתודולוגיה ושלבי המחקר המוצעים

א. מחקר כמותני : במסגרת בדיקה מקדמית שנערכה על-ידי המינהל התברר כי קיימים כ-1,220 עסקים בבעלות חרדים ביישובים חרדים, שזוהו מתוך קובץ העסקים של הבט"ל. מדובר בעסקים בארבעה יישובים חרדים מובהקים³. ניתן להניח כי מרבית העסקים ביישובים אלו הם בבעלות חרדית. על בסיס קובץ זה ינותחו התפלגויות העסקים לפי גודל העסק וסוג הענף הכלכלי.

ב. זיהוי עסקים בערים מעורבות : כאמור, בהמשך ניתן יהיה לזהות עסקים חרדים, בתוך ערים גדולות מעורבות בהינתן כתובת מדויקת של העסק. כתובות זו תוצלב עם מפת רמת ההומוגניות של שכונות ואזורים חרדים ביישובים שונים בארץ⁴, בעזרתה יוגדרו אזורים חרדים ביישובים מעורבים בהם יאותרו עסקים בבעלות חרדית. גם לגבי עסקים אלו ינותחו התפלגויות גודל העסק והחלוקה לענף כלכלי.

מקורות נתונים קיימים

ג. קבצי מעסיקים של הבט"ל : קובץ הנתונים הבסיסי יזהה בעלי עסקים חרדים בהתאם לאזורים הומוגניים חרדים על-פי מסדי הנתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וקבצי מעסיקים של המוסד לביטוח לאומי⁵. למרות שקבצי המעסיקים של המוסד לביטוח לאומי לא מאפשרים לזהות באופן ישיר בעלי עסקים חרדים, הצלחנו לזהות 1220 עסקים הפועלים ביישובים ואזורים המוגדרים כעסקים חרדים.

לוחות זמנים כלליים

תחילת עבודה בינואר 2017 – אמצע רבעון II 2017 (אפריל, 2017).

³ הערים הם מודיעין עלית, בית"ר עלית, אלעד ועמנואל

⁴ ראה פרסום 'רשימת יישובים ואזורים סטטיסטיים שבהם מתגוררת אוכלוסייה חרדית לפי רמת ההומוגניות חרדית' של הלמ"ס, 2013

⁵ בשלב הראשון תינתן עדיפות לעסקים בגודל של 20 עובדים ומעלה לצורך ניסיון לאתר עסקים העשויים להתאים לתוכנית 'קרן צמיחה